

DISSERTATIO
INAUGURALIS CHEMICO-MEDICA
DE
AQUA FRIGIDA
QUAM
ANNUENTE INCLYTA FACULTATE MEDICA
AD CONSEQUENDUM
MEDICINAE DOCTORIS GRADUM

IN
REGIA SCIENTIARUM UNIVERSITATE,
PESTANA PUBLICI JURIS FECIT

JOANNES SOLTÉSZ

CSATLNO-BORSODIENSIS.

Theses adnexae in Palatio Universitatis maiori die
Junii 1834 publice defendentur.

BUDA E,
TYPIS REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE.

ORVOSI ÉRTEKEZET

A'

H I D E G V I Z R Ó L,

MELLYET

A' TEKINTETES ORVOSI KAR' ENGEDELMÉVEL
A' PESTI KIRÁLYI EGYETEMBEN
ORVOS DOCTORRÁ LETTEKOR

KÖZRE BOCSÁTOTT

SOLTÉSZ JÁNOS

CsÁTIPI BORSODBÚL

Az ide mellékelt állitmányok az Egyetem' nagyobb tere-
mében Junius 1834 nyilván fognak vitattatni.

NYOMATOTT BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' NETŰVEL, 1834.

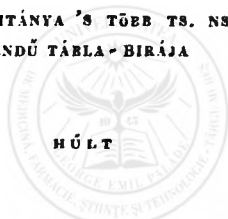
NÉHAI B. E. 1914. 0. 1. 1.

MÉLTÓSÁGOS

ZSADÁNYI ÉS TÖRÖK - SZENT-MIKLÓSI

ALMÁSY MIHÁLY ÚR

Ő CSÁSZ. KIR. APOSTOLI FŐLSÉGE ARANYKÚLCOS HIVE,
NYUGALMAZOTT KAPITÁNYA 'S TÖBB TS. NS. VGYÉK ELSŐ
RENDŰ TÁBLA-BIRÁJA

HAMVAINAK,

ÉLŐ KEGYES ÖZVEGYÉNEK
MÉLTÓSÁGOS
CSALMAI JANKOVICS
THERÉZIA ASSZONY
Ó NAGYSÁGÁNAK.

ÖRÖK TISZTELETE JEJÉÜL

AJÁNLIJA

A' SZERZŐ.

MÉLTÓSÁGOS ASSZONY!

Ha pályámra visszanézek, nem lehet a' Méltóságok iránti hálás érzetimnek legfölsőbb fokra nem emelkedni, mint kik engem futásom óta gyámítani, védszárnyaitokkal takargatni, 's célhoz jntásomat egyedül eszközölni kegyesek voltak.

Annyival dicsőbb hát e' cél, hogy illy nemes eszközök által nyerék koszorút. — A' nagylelkűség személy 's érdemet nem tekintve osztogatja javait, — a' szerencse arra engem is méltóvá tón.

Vége most a' Méltóságos Asszony e' jelen munkát — határtalan tiszteletem' csekély zálogát — azon nyilatkozásommal, hogy — bár

akármelly zúgja rejtsen is magába e' széles föld-
nek — magos tettükerti tartozásomat a' hála
óltárán leróni, 's az egész Méltóságos Család'
virulásáért buzgó fohással tömjénezni csak ra-
vatalom' bús üregében szűnéndek-meg.

Iram Pesten Juniusban 1834.

A' Méltóságos Asszonynak

örökös tisztelő szolgája

Soltész János.

A' viznek vegytanos tulajdoni.

A' viz savtóbúl (0,8891 oxygenium) és gyúlóbul (0,1109 hydrogenium) áll, *) mint ezt az összetételi és szétbontási próbák bizonyítják. A' durranó lég' szétpattanása vizet hoz elő, 's azt nagyobb mennyiségben lehet készíteni a' gyúló-nak savitóbani halkonos elégése által, ha ahhoz a' Lavoisier vagy Meissner szeszmérűit használjuk.

A' szétbontás következő módokon eshetik-meg 1.) ha a' viz illendő készülétkben, melly az alkatrészeket egyenként magába veszi, a' Volta oszlopa villányos folyójának kitétetik, azokat mint ollyanokat nyerjük-meg, 2.) a' gyúló tiszta szeszképhen tűnik elő, a' viz' érczek, — mint vas, hamany 's a' t. — általi szétbontásával, mikor a' savító új egyességre lép, 3.) elválik a' savító tisztán, a' gyúló új együlésre siet, ha a' viz zödlő által világosság vagy izzó-tűzben szétbontatik, 4.) mind két alkatrészt újra együl, ha a' szén, villó, iboló, kén, kénes érczek 's a' t. a' vizre szétbontólag hatnak.

A' viz következő tulajdonokkal bír: szinetlen, izetlen, szaga nincs, átlátszó, sugártörő tehetsége úgy van a' gőz-köri légéhez, mint 1,7225 : 1,0000 **) kevésbé összenyomható, úgy hogy a' Herbert' 1774-beni próbatételeig érdm-czességérül egészen kétkedtek.

Nevezetes a' viznek meleggeli összeköttetése, mert mérő, csöpögő, vagy gözi alakja ettől függ. Az olvadó jég, és forró viz' mérsékleti, minthogy ezek hasonló körülmények közt ugyan azok, mint állópontok tekintethetnek a'

*) A' viz a' közelébbi század' végfeléig elemeinek tartatott, — 1781-ben Cavendish és Watt fodózték-fól összetételét, szétbontását későbben Lavoisier.

**) A' viznek sugártörő nagy tehetsége inditá Newtont arra, hogy annak alkatrészeiben gyúladó testet gyanítson.

hőmérők készítésénél. A' víz megfagy (jobban a' jég elolvad) az o-nal R. és C. (+ 32° F.), — forr 80° R. 100° C. (212° F.) *). Ezen pontok mindazáltal változók, mint több vagy kevesebb idegen részecsekkel van a' víz főtözve, p. o. a' sókkal, langgal, 's több ilyenekkel terhelt víz annál mélyebb mérsékletet kíván a' megfagyásra, minnél nagyobb azoknak mennyisége; akkor is pedig csak a' víz fagy-meg, az idegen anyagok elválnak, vagy a' hátramaradt vízzel sűrűbb olvadékok alakitnak. A' forrpontra a' víznek röpülő állományokkal (büzany, lang) összekapcsolása által leebb, kevésbé röpülőkkel vagy tűzállókkal, mint sókkal, kénssavval fölebb száll. A' víz mint minden test a' meleg által kiebbül, azon kivétellel, hogy legnagyobb tömötséggel a' F. + 45°-nél bírván, azon fölül és alól egyiránt kiterjed. Ezen hideg általi kiterjedése a' víznek minden jegedő testekkel köz, 's az edények' jegedéskori elpattanásával megmutathatandó. A' jég mint merő test térimét a' mérséklet' változásinál sokkal inkább megtartja, mint a' csöpögő víz. A' víznek önsúlya 288 szemernyi (egy berlini kobblüvelyk), mi egységnek vétetvén más testek nehézsége' meghatározására szolgál. A' jég' súlya 0,900. A' vizgőzök könnyebbek a' gőzköri légnél, mert ennek súlya amazokéra úgy van, mint 1,0000 : 0,6235.

A' csöpögő víz a' villánuak jó vezetője, 's ezen sók és savak által nevededő sajáttsága miatt alkalmaztatik a' Volta oszlopában, mellynek sarkai a' víznek alkatrészeiről neveztetnek; ugyan is a' szétbontott víz' gyűlöje a' nem — savítója ellenben az igenleges sarkon válik el. A' víz tökéletes érmécszfolyó és merő állapotban, tehát mint száraz gőz és száraz jég a' villányt nem vezeti; azért a' villányos próbák a' nedves léghen nem igen jól sülnék-el.

A' víz sok testeknek olvasztója, mellyekkel ő csöpögő alakját kozli, de őt is folyeszik más állományok, a' mennyiben azoknak alakjában öltözködik. A' csöpögő víz magába szív szesz és gőznuméket, 's ezen munka hideg, nyomás, és egy bizonyos fokig rázás által is előmozdittatik. A' légre kitett víz, annak alkatrészeiből térimenek mintegy 0,05 részét veszi magába, de más arányban mint azok a' léghen voltak, mert ezen víztől beszitt gőzköri lég 0,3145

*) Az úgymondott önkénytes görögése a' víznek abban különbözik a' forrás általi elpárolpástól, hogy amott csak a' fölületen, itt pedig benn is gőzök képeződnek.

savitót tart. A' jégviz kevesebb, de savítóval gyaporább léggel bír. A' csöpögő vitzől fölszorpölt szeszemek nem egyiránt vonszódnak attul, némellyek fagyás, mások forrás által kiszabadúlnak, sokan pedig olly erősen ragadnak hozzá, hogy bár mi eszközök által is-el nem válnak, 's azzal külön alakban előállni képesek. A' vizgöz is sok szeszemmel párosul. Sok csöpögő lények olly nagy rokonságot mutatnak a' vízhez, hogy azzal minden alakban (merő, csöpögő, érmézfolyó) együlnek. Néhány csöpögő testek (lang, kénsav, 's a' t.) minden arányban; mások (évény) bizonyos mennyiségű vízben; némellyek pedig (olaj) épeu fol nem oivadnak.

Állati vagy növényi állományok, mellyek a' vízzel érintésbe jönnek, vagy áztattatnak, azt beszívják, megpuhúlnak 's a' részeknek megoszlása kezdődik. Meleg víz vagy páltás által ezen fogamatok annál hirtelenebbül és tökéletesbül éretnek-el, mennél forróbb a' víz. Ez által némelly közelebbi alkatrészek megömlenek, a' növényi rostok folyó alakban elválnak, a' nyálkás részek 's más ilyenek fölolvadnak, a' vízben fölolvadhatlan részek mint gyanta, olaj vagy szabadon vagy erőművileg elragadtatnak; úgy hogy ha a' növényi vagy állati résznek áztatása, páltása vagy főzése rövidebb vagy hosszabb ideig folytatatik, az különféle tulajdonokat nyer, mellyek által élelemre vagy más haszonra alkalmas leend.

Sok vegytanos együléseknek származására (Fojtósav) a' víz általános föltétel; másokhoz olly erősen ragad, hogy csupa tűz által el nem lehet úzni (évények), mert mint-hogy a' víz az első rendű összetételtek közt legközönbösebb (indifferens) test, az az benne a' villányos anyagok legtökéletesben köznemítvek, a' savaknál alap, ezeknél sav helyet foglal-el, a' nélkül hogy vegytanos tulajdoni szembetűnőleg megváltoznának.

A' víz bár tulajdonkép' az ásványországúhoz tartozzék is; mind a' három országában a' természetnek olly gyakorlati, hogy az talán a' legközönségesb földi test. Merő alakban a' sarkvidékeken örökös, a' mérséklett égáljokon téli hókban jégkerget képez, a' növényi sőt némelly állati életekben is pihenést parancsol. Csöpögő alakban, mint tenger, $\frac{2}{3}$ részét fodi a' föld fölületének; számtalan helyeken buzog ki a' földből; — kútakban, patakokban, folyókban, tavakban összegyül; — részét teszi az életműves testeknek,

vivőül (vehiculum) szolgál, mely által azok élelmeiket magokhoz veszik. Érincczfolyó képbén gőzkörünkben létez.

A' viz sok állományoknak olvasztója lévén soha sem jön-ki tisztán a' föld' kebleből. Még eddig a' természettől lepárolt t. i. az esőviz legtisztábbnak találhatott, ha az tartós esőben, 's mielőtt födél 's esővezetek által tisztátlanodni alkalma lett volna, fogódik-föl, mert ez is megförtöztetik a' levegőben fölszállt idegennemű anyagokkal p. o. a' szagos és rothadó testek életműves kifolyásaival, honnan az esőviz a' rothadásnak is alá van vetve. Csak nem minden eső, sőt még a' hóviznél is a' nyugvás által szürkés por ülepiül le, mely eredetét a' gőzkörben finomul eloszlott pornak koszövnén, onnan eső vagy hó által lemosatik. Vannak forrásvizek is, mellyek tisztaságukra uelve az esőviznek keveset engednek; de a' legtöbb forrás folyó és más vizek idegen anyagokkal sokkal inkább tisztátalanok, mint az esőviz.

Erőművileg olly anyagokkal szeplősül a' viz, mellyek abban fölolvadva nincsenek, hanem csak finomul eloszolva lebegnek. Innen a' viznek átlátszóságát, tisztaságát, szinettlenségét részint elveszik. Illyen keverékek a' földek, és a' fölolvadhatlanságra ezekhez rokonsók, mellyek a' hosszabbi nyugvaskor önhézségök által tökéletesen elválának, salakot képeznek, 's a' vizet tisztán hátra hagyják. Bajosabb a' megförtöztött vizet az életműves eredetű idegen részekről megszabadítani, mellyek által nem csak megzavartatik és kellemetlenül festetik, de még igen kedvetlen izet és szagot is kapván, a' vele élés — mint kigőzöl-gési — kártékonyok. Ide tartozik főleg a' posványviz, mellyben a' növény és állatvilágnak olly sok teremtményi élnek halnak és sennyednek; részint a' tengerviz is; továbbá minden hosszab ideig csöndesen állott viz, mellyben a' levegőből vagy az edényből sajátított életműves anyag bűzhödni kezd. Az illyen viz tengeri utazók észrevétele szerint gyakran magától ihatóvá lesz, ha t. i. az életműves anyag rothadás által egészen elpusztult, az álló maradék fenékre tült és a' benn foglalt bűdös gőznek a' gőzköri levegővel érintésbe tétetvén, rázás által elűzettek; de legjobban lehet a' vizet rothadástól óvni, vagy a' már elromlottat javítani 's ihatóvá tenni, állati vagy növényi szén által, ha t. i. a' romlott viz, több fvény és szénből változtatva rakott rétegeken átszűretik, vagy a' vizet tartó edényeknek falai belőlről szénkőreggel behúztatnak.

Azon állományokhoz, mellyekkel a' viz vegybelikép' és így átlátszóságának vesztesége nélkül tisztátalan, a' már fölebb mondott szeszalakú alkatrészein kívül a' levegőnek, tartoznak még a' szénsavas szesz és különféle sók. Közönsegesen a' heveny forrásviz ezen idegen részekből legtöb-
bet tart fololvasztva, mert a' hérczekeni átszivárgás alkal-
mával szénsavat magába szivni, és ezzel sok állományokat,
mit mint tiszta viz nem teheti, fololvasztani képes vala.
Az olyan viz, melly szénsavánál fogva nagy arányban tart-
ja a' sókat, kemény, — ez inni nem olly jó, mosni, főzni
olvasztásokra nem olly használható, mint a' sókkal hiján-
nyos puha viz. A' hosszab ideig levegőu maradt viz szén-
savából elveszt, 's az ez által fololvasztott sóknak nagy ré-
sze fenekül: innen a' kemény viz csupa állás által is meg-
puhul. Főzés által is lehet a' szénsav elszökését siettetni 's
ezért minden főtt viz puha.

A' szénsavval elvesz a' viznek újító ereje, tehát állott
vagy főtt viz, ha szint' a' fagypontra van is meghűlve, nem
izlik, nem éleszt úgy mint a' kútból meritett 8—9°-nyi
tiszta hűs viz. A' szénsavnak elillanása néha számtalan bu-
borékokban történik, mellyek darabig az edény' oldalához
tapadnak.

A' viz, melly annyi idegen ásványrészeket tett magáé-
vá, hogy különös ízét, szagát, színét, vagy az emberi élet-
művészen előidézendő fogamatját azoknak tulajdonítsa, ásvá-
nyos viznek mondatik, melly ismét az előkelő alkatrésztől
különfélekép' nevezetik.

Tiszta viz' készítésére lepárolással szoktunk élni, mert
a' tisztátlanító állományok többé kevesbé röpülőbbek mint
a' viz. A' lepárolandó viz minden életműves eredetű ke-
verékektől a' mennyire lehetséges ment legyen. Egy — for-
rás vízzel két harmad résznyire megtöltött lombikból, csak
 $\frac{2}{3}$ rész húzatik-le. Az elől átjött viz ($\frac{1}{4}$) kiöntetik, mert
ez a' készüléket, különösen a' hűtőcsőt mosta-le, de röpü-
lő részeket is foglal magában, mint p. o. szénsavat. Ha
életműves anyagok vannak jelen, akkor ezek a' lepárolás
által széthontatnak 's a' szedőben gyűlemlett viz hűzsót tart,
 $\frac{3}{4}$ része megtartatik, — tűzálló idegen részekkel terhelt
 $\frac{1}{4}$ része a' lombikban marad. — A' lepárolt viz befödött
üveg vagy cserépedényekben hűvös, árnyékos, sav 's ég-
vénygőzöktől, életműves kifolyásoktól szabad helyen tar-
tassék.

A' hideg viz ereje az emberi testre.

A' hideg viz tulajdon ereje által művel testünkre, 's az semmi más által ki nem pótolható. Az első érezhető benyomást hidegsége által gerjeszti bennünk, és ebben lát-szik főmunkálatja a' víznek lenni életrendi tekintetben, de különösen némelly betegségek ellen is.

Megkell különböztetni a' hideg viz' közvetlen, vagy is valamelly életműves résznek egy hidegebb testeli érintéséből származott előfogantját, az útó vagy is az életmű-kasságtól képzett másodfoganttól.

Az előfogant ugyan, a' mennyiben az érintett rész-nek melege lehúzatik, 's annak mérséklete kisebbödik, min-dég egy, de bel- és külterjes nagysága, mint az időköz is, mellyben az hamarább vagy később történik, rövidebb vagy hosszabb ideig tart, sokszoros és különböző következmé-ket húznak magok után, úgy a' legközelebb érintett részek-ben, mint más életművekben és az egész testen.

Az előfogant belterjes nagysága vogetlen sok lepcső-kön, a' legalsóbbtól, hol az érzelmet alig lepi-meg, a' legnagyobbig, hol az állati életet tönkre teszi, fejlődhetik-ki. Ezen különböző lepcsők kifejlése több körülmények' befolyásától függ, 's ezek részint a' hideg vízben részint az életműves részben alapúlnak. Az állati élettel a' meleg' szünetleni kifejlése van egybe kötve, és az életműves test-nél csekélyebb mérséklettel hiro külső szerek hatásának erejét, nem az ő mérsékletek' általános fokától, mint in-kább a' meleg mennyiségétől, mit szabott időben lehúzni képesek, mérjük.

Külterjes nagysága nagy részint a' közvetlen érintett életműves lapnak nagyságától függ; de más körülmények is modositják azt. Ha t. i. a' hideg gyöngye, nem húzomos, ha az érintett életmű a' többtől inkább elszakasztott, nem nagy befolyású az életre, vagy mint az egész test is cse-kély fogékonysággal bír, az élet erőteli 's a' t., és egy-szersmind csak körülátolt részt ért a' viz, ennek műveletje is az illetett életműre szorúl; annál inkább elfog pedig az hatalmazni, ha a' mondott föltételek ellenkező esetben an-nak kedvezendének. Más változások tünetkeznek a' hideg viz' hirteleni, mások lassú behatására.

Ha az említett modositásokra tekintve az előfogantot jól fölfogjuk. kilátszik: hogy a' hideg viz alsóbb soka or idegrendszer munkálkodásának csüggedését okozza, a' kül-

benyomásokérti fogékonyságot tompítja, és épen úgy gyöngíti annak behatását más működésekre, mint mozgásra elkülönzésre 's a' t. Az izomrostok összehúzódnak, a' hidegtől közvetlen érintett résznek elválasztása kevesedik, midőn az életmű' heljében a' folszívás nő, 's a' még folyó részek merővé változása gyarapodik.

A' hideg illetve részben az érzék' alábbszállása, az izmok nagyobb mozgathatlansága és merősege, a' rész terjedtjenek kisebbedése, nagyobb keménysége, a' rostok' feszülése az edények szűkülése (melly által a' részhözi vér-folyás gátoltatik, de visszafolyása a' magokat erősen összehúzó vérerek miá gyorsul), továbbá az elválasztó lapnak szárazsága, 's a' néha helytlelő körättételek (metastases) folszívása 's a' t. lesznek a' hideg viz' foganatjai.

Ha a' foganat helybeli marad, akkor az edény és idegrendszer csillapodását vehetni észre, főleg ha azok valami inger miá fölbőszült állapotban voltak. Általában a' meglepett életmű' a' többiekkel különös viszonyba lép, 's azokban tekintetre méltó változásokat szül, így p. o. a' vér valamely részhől visszanyomatván másutt összetorlódik, honnan ismét új zavarok eredhetnek.

Ha a' foganat tovább terjed (mi rendesen hamarább vagy később megtörténik) 's végre az egész életműséget elfogandja, a' kor az ideg- edény- és izomrendszernek közgyöngesége, borzalom, tetensúly, álmoság, lankadság, kedvetlenség, lassú érverés, a' külső elválasztások szűnése vagy félbe szakadása 's a' t. kulekezendének.

Ha már a' hideg behatása halkal történik, annak foganatjai is csöndesen fognak a' testen elterülni 's erőt venni, így az ember nagyobb hideget is eltűrhet ártalom nélkül; ellenben a' birtelen hatott hideg az érintett részt könnyen fájdalmassa teheti, görcsöket nemzhet, mik a' testtel közöltetvén horzadozás fázis, alázás, egyes életművek vérrel megteleése lehetnek a' származékok.

Az előfoganat nagyobb fckán a' jelenségek erősebbek. Helybelileg az érzék tompulása egész az érzéketlenségig hág, a' mozgás megszűnik, a' vérkör megakad, a' tengélet csak nem elvan oltva, röviden a' rész merevedett 's félholt állapotban van. Ha a' foganat körültolt marad a' helybeli változások hasonlók lesznek azokhoz, miket fölebb mondottunk, csak hogy erősebbek. Ha a' foganat az egész testre kihat, 's végre közönségesül, úgy a' horzadozások könnyen ájulásig vagy öntudat elveszésig haladhatnak, s

az érverés szüdbogás lassúdása közt tetszhalál is képe-sülhet.

Ha ezen magasb foka a' hidegnek alsóbbul és lassan fejlődik-ki, az életműségnek kevésbé lesz fájdalmára és ká-rára; de ha hirtelen lép-be, a'kor az egész életműves éle-tet keményen megrázhatja, sőt még mint azoknál látjuk, kik fölhevülve hideg vízbe ugranak, vagy jeges vizet isz-nak, hirtelen halált is okozhat.

A' hideg víz ellenséges benyomása ellen az élet magát védni akarván, rendes küöléseit egész terjedelmében visz-szanyerni 's megtartani erökodik, így egy életműves visz-hatás képeződik, mely az élet minden irányinak hathatósb 's erőtelibb nyilvánításában állván, az előfoganatnak ellené-be téve utófoganatnak mondatik.

Az utófoganat belterjes nagysága sokszorososan külö-mböző, 's ezen külömség több külső és belső feltételeken alapul. Amahoz tartoznak: az előfoganat belterjes nagy-sága tartóssága, úgy hogy kedvező körülmények közt ez, amannak felel-meg, a' hidegnek meleggeli hirtelen folvált-ása, úgy a' két egymásra következő mérséklet fokainak külömsége. Minél hamarabb történik ugyan is a' mérsék-letnek változása, minél távolibbak ezek egymástul, annál erősebb az utófoganat. A' belső feltételek az illetett rész 's az egész test fogékonyágának 's erejének ráviteles lépcsőjé-ben, az egymis (individualis) elevenységben helyzetetnek; magátul értetvén, hogy az utófoganat némelly gyánesztkö-zök, mint meleg ital, mozgás, döngölés 's a' t. által neve-kedhetik, nyugalom, sós — hűsítő italok által csillapodhatik.

Az utófoganat külterjes nagysága rendszerent nagyobb, mint az előfoganaté, azért is hamarabb elterül a' testen; az előfoganat helyén még is legszembezőköbb, 's megfor-dított viszonyban áll a' távolabbi részekkel.

Ezen kívül az utófoganat tartóssága is igen külömböző bel- és külterjes nagyságúta 's az egymiség minőségére nézve 's a' t.

Külekezik ez az erősb meleg visszatérése által, mely mellett az érintett rész visket, éget, minden a' hidegtől elnyomott életműves munkásságok ismét helyre állnak, az idegrendszer fogékonyabb a' külbenyomások nánt, 's élén-kebb befolyással bír más működésekre. A' véredények' cselekvősege látomást emelkedett, a' vérforgás gyorsabb, az üterek erősebben vernek, nagyobb mennyiségű vér tö-dül az érintett részhez, mellyben általában a' magát sza-

porább meleg kifejlés, nagyobb terjedelem, bővebb elkülönzés által kijelelő életmunkásság öregbedik. Ha az utófogat gyámokra talál, úgy még magasbra is p. o. gyúladásig hághat; ha a' viz hidegsége csekély, úgy az utófogat már a' viz behatása alatt is jelenkezhet.

Ha már a' hideg viz elő 's utófogatját az életműségeen tünetkezett változásokkal összevéve tekintjük, a' vizet elesztő 's erősítő szer gyanánt méltán tarthatjuk, mikor az előfogat nem soká tart, az életműség pedig elég erővel bír; mert a' húzomosh előfogat erő 's inger nélküli szemelyekben az eleterőnek csüggedését enyészését hathatósan eszközözi.

A' hideg vízben foglalt szesznemek is gyógyerejük végett említésre méltók. A' szénsav hár a' közönséges vízben sokkal kisebb mennyiségben található is, sem hogy ennek erejét meghatározhatná, még is elegendő arra, hogy a' hideg viz rendszerenti fogatira befolyását nyilatkoztassa. Belső használaskor a' gyomoridegekre nyugtatólag viseli ma át, 's azokat rendes műveletjökben megtartja, a' vérhítő (cruur) képezését segíti, behat az elkülönzésekre, javítja azokat a' taknyos hárttyákban 's a' genvedő lapokban, kilátszólag szaporítja a' húgyot, neveli a' bőr munkásságát. Folytonos használás után jótékony erejét az egész emésztési életművekkel éreztetvén, ezeknek működési rendesbek, serényebbek lesznek.

A' bőrre öntött vízhől a' szénsav fölszívódik. Ez annak munkásságát emeli, fölszívó erejét öregbíti, a' bőrdegek' izgekonytságát zabolázza.

A' vízhez ragadt gözkörnyéki lég is hasonló tulajdonú, kifejlöttebbek mindazáltal ezek. Ellenzi a' rothadást; az emésztést, vérkészítést, 's általában minden állati működéseket elősegítvén.

A' földes és meszes alkatrészek is változtathatnak a' viz erején, de minthogy ezek csekély mértékűek, czéliránytalan lenne azoknak vizsgálásába ereszkedni.

Miben álljanak a' víznek öntulajdoni, nem tekintvén a' henn lakó hideg, szesznemektől 's a' t. kölcsönzött minéműségeket, nehezen magyarázható. A' csudálatos folyóság, finomság, nehézség, sűrűség, szinettlenség a' vizet a' legjobb oldozó 's tisztító szerek közé méltatják. Külsőkép használva a' hőr szennyét lemossa, 's azt működésinek illő kormányzására képesíti. Bevéve a' gyomor 's belekben tartózkodó nyalkás, epés, rothadt anyagot, egy szóval min-

den undokságot ritkít, puhít, fölolvaszt, a' kivitelre elkészít.

A' víznek életrendi belső haszna.

A' víz olly szükséges az életre, mint a' levegő, világosság, melegség, és az eledel. Találkoznak ugyan egyenként emberek, kik rendkívül keveset vagy épen nem isznak, de nem nézvéen arra, hogy ezeknél más italok pótolják ki a' víznek helyét, igen kevesen vannak azok közül teljes egészségben, és ezek sem tanúi az elhagyott vizivás ártatlanságának, hanem csak annak, hogy a' test a' nem természetes életmódot is képes hosszabb ideig kárvallás nélkül eltűrni.

Bár a' víz nem tápláló-szer, de még is arra szolgál, hogy a' test nedveinek szünetleni veszteségét kipótolja, és a' tapasztalás tanítja, hogy eledel nélkül sokkal tovább elehet az ember, mint víz nélkül. Kik magokat elveszteni ehség által akarák, epezető szomjukat óltani kénytelenek voltak, 's ha az ember darab időt tölt-el a' nélkül, hogy valamit venne magához, sokkal hamarabb úhítja a' vizet, mint éhezik.

A' tulajdonképeni igaz egyetlen ital csak a' víz. A' legnagyobb és legerősb állatok vizet isznak, és látjuk, hogy a' csupa vízzel élelt kedvelő emberek erősebbek, egészségesebbek, mint azok, kik más italokban gyönyörködnek. A' víz minden elkülönzést előmozdít, a' test nedveit tisztítja, innen a' viziszak rendesen jebb színben vannak, hórúk tisztább, szebb; fejerebb, erősebb fogakkal bírnak, étvágyuk nagyobb, emésztésük jobb, minden munkáikban ügyesebbek, serényebbek, vidámabbak, mint azok, kik a' bor vagy sörrel mindennapos élés által véreket bevítik, elméjüket homályosítják.

A' naponkénti vízzel élés számos nyavalyák ellen véd bennünket. Különösen pedig bőrkütegekre 's az altest betegségeire, mint rázókórságra, tömeményekre, vértolulásokra hajlandóknak ajánlható. A' mennyiben t. i. a' vérkeringést könnyebbé, szabadabbá teszi, az elkülönzéseket szaporítja, testünket olly állapotba helyezi, hogy az, a' ráható ártalmakat részint elbáríthatja, részint következményeket semmítheti.

Reggelenként tehát minden a' szokott kávé vagy thea helyett egy vagy két vízzel teli poharat ürít-en-ki, mire a' fölcsodásnál érezhető szomj rendeseu meghív; ez után

a' vajás kenyérből, gyöngé húsleből vagy más ilyenből álló reggélthözi vágy kitünöleg jelesb. Az ebédnél csupáncsak heveny és tiszta vizet kell apródonként inni. *) A' sört innen egészen számúzzuk; ellenben a' borivókknak és olyanoknak, kik nehéz emésztésről panaszkodnak, különösen öreg személyeknek, a' viz mellé egy pohár gyöngé bort engedünk. A' szokása vált ebédutáni kávéivás egészen megvetendő, mert az emésztést semmi sem mozdítja úgy elő, mint az újonti víz, 's ezt az emésztés óráiban megjelenő szomj is bizonyítja. Hogy vacsoránál 's lefekvés előtt, ha az ember csöndes és újító álmra akar szert tenni, csak vizet lehet inni, mindenki előtt tudva van. Az ellenkező italokhoz szokottak mindazáltal ne szorítsák magokat egyszerűre vizitalra, mert az által egészségöknek ujjolag ártanak, hanem nagyobb mennyiségű borhoz elsöben keves vizet töltsenek, 's ezt lassanként szaporítván utóljára a' bort egészen hagyják ki. Ha ki a' vizet nem bírhatná, mi a' meleg italak által meggyöngült gyomruáknál lehetö, azt meg kell enybiteni, tán melegíteni is, de majdan a' beveny és hideg viz ivására szokni, e' kettöben állván annak elesztö 's erősítő ereje. Sokan állítják ugyan, hogy a' kövér étkekre, halakra, gyümölcsökre, ha az ember némelly bajtól menckedni akar, bort kell inni. De hát a' szölötö művelése előtt, hol legegyszerűbben élt az ember, 's a' gyümölcs nagy részét tette az élelemszernek, hát azelőtt mondom, — mert voltak az emberek egészségesebbek; mert küszködtek kevesebb nyavalyákkal; mert voltak hosszabb életűek mint mi? és most is találkoznak olyanok, kik mindennemü étkekhez vizet használván egészségöknek legcsekélyebb hiányát sem érzik.

*) Da das Wasser vermöge seiner schnell auflösenden Kraft der beste Freund unseres Magens ist, so ist es nothig, dass man solches so hell und rein, als nur möglich auf Die Tafel bringt. Unter den Leuten, die das Glück haben, ihr hundertstes Jahr zu erleben, sind neun zehnthelle Wassertrinker. Das Seine-Wasser ist eines der gesündesten, allein es wird uns nicht nur trüb, sondern sogar ganz gelb vom Schlamm in das Haus getragen, daher bekommen auch die meisten hier ankommenden Fremden, die nicht daran gewohnt sind, in den ersten Tagen ihres Aufenthaltes einen fürchterlichen Durchlauf. London und Paris, Halle 1807.

Meunél inkább eltávozik valamely ital művöltára nézve a' bortúl, annál károsabb befolyással bír az emberi testre.

A' tiszta, ép, alkalmas időben, nem nagy mértékben használt bor a' megfogyottakat, lankadtakat, aggokat eleveníti, erősíti 's nem utolsó helyet foglal az életgyöngeség-hül eredt kórságok' orvoslásában; a' feltételekkel ellenkezőleg fejfájást, bódulást szül, a' mozgó és érzőtehetséget kimeríti, szudobogást, csuklást, idült okadást, dugulást, rüszl - víz- álmokórságot, tüdővést, köszvényt, vérhányást, aranyeret, rángásokat, tagreszketegét, szélhüdedést, gutautést, 's a' t. okoz; a' némbereknél rendszegő hőszám, vérár, méhgörccs, magzatletétel követik a' boritalt. Mind ezek mellett még is a' leghasznosb italok sorába fog a' bor tartozni, mert az a' főlebb említett körülmények közt kipótolhatlan szívósztonzó; — annyival károsabb a' gyermekeknek, ifjaknak, erőseknek, hol az életesség különben is nagy hatósággal bírván semmi ingerre nincsen szükség.

Sokkal veszedelmesebb műveletű a' pályinka, mellynek csekély mértéke a' bor tulajdonival bír, hevít, ingerli es erősíti a' testet munkáiban, de hamar elfogja a' főt 's ré zogséget okoz. Bő adagban az ideg- edényrendszernek 's az emésztési életműveknek leggonoszabb nyavalyait eszközli, mert szünteleni reszketeggel, rebegéssel, tébolyodással, test es lelekgyöngeséggel, rángásokkal, gyógyvíthatlan szélhüdedésekkel, a' belreszek aszásával, halálos hányással, vízkórsággal képes kégyelőjét örökre kinzani. Elmellőzven a' még sötét fátyolba burkolt önelégéseket, mik azonban csak a' szesz italokkal visszaélést látszanak büntetni, nem ritkák a' példák, mellyek a' gyomorban rakásra gyült pályinkának önkénytes meggyűléséről, 's így az iszákosnak legsiralmasb végéről iszonyodva szólnak. Gyermekek, ifjak, aszonyok, fogékony vérmes emberek, kik ülő életre kárhoztatvák, vérköpési, vérhányási, aranyeres, aszkóros készséggel fölruházvák, kik lelkitehetségököt gyakran erőtetik, kerüljek az égett italokat, mellyek csak az okos orvos kezében valhatnak hathatós gyógyszerékké, 's kisebb mennyiségben ott javalhatok, hol a' horrúl mondottuk.

Az ingerlő és tápláló italok közt középhelyet foglal a' sör. Ha jól elkészült, rendesen kiforrt, 's idegen részek-től ment, az egészségesekeknek, munkásoknak nem tilalmazhatandó, mint a' melly szomjat ólt, keveset ingerel, es táplál. Ezen okból azok, kik tápláló étkekkel tomik-meg gyomrukát, taknyos nedvaktuik, kiknek foglalatosságuk

nem nagy testi erőt kívánnak, a' sört nélkülözhetnek, mert ezekben az emésztést, áthasonlást akadályozza, a' háj- 's takonygyülemnek kedvez. — Az új sör é' inellett szűnetleni forrásban lévén, nagy mennyiségű szénsavas szeszt fejt ki, melly különféle bajoknak: mint szeleknek, nehéz vizellésnek, gyomorgörcsnek vagy hasmenésnek szülő anyja. Mondhatná ugyan valaki, hogy a' viz is dús a' mondott szesszel, még is annak ujtó ereje attól függ. Igaz ugyan, hogy a' viz szénsavas szeszt foglal magában, de sokkal kisebb arányban, sem hogy az a' beleknek terhükre lehetne. Hasonló foganati vannak a' már régi és savanyodni kezdő sornak is. A' sörhöz adott különféle kesernyés csipős állományok a' gyomor' viszlatását serkentik, így a' sör emésztését elősegelik; az erős vagy a' mondott szerekkel terhelt sor ellenben bódít, szédít, észet gyöngít, aranyérre, dugulásokra készít.

A' kávé lángít, a' véredényekre, az idegrendszerre, kiválólag a' gerinczagyra 's ennek idegeire művel. Azt mondják a' kávé baráti, hogy ez az emésztést segíti, szelet hajt, szelet nyit, fejfájást, szédelgést gyógyít, álmot űz, a' kimaradt hőszámot előidézi, a' szívet vidámtja, az emlékező tehetséget erősíti, a' vérforgást, az izzadat és húgy' kiürítését előmozdítja. Valami ezekből csak ugyan igaz, mert a' bornemiszák, a' nem változó mérsékményűek, az éjtszakázók, a' kávénak, ha azzal rendszeren élnek, nagy hasznát veszik. Gyakran semmitik vagy haladják ezt a' szerfölött elterjedt kávéval élést vagy inkább visszaélést követő ártalmak. Illyenek: mindennemű idegnyavalyák, vértolulások, a' máj' bajai, szerfölötti hőszám, aranvér, elaszás 's a' t. rendszerenti következelme a' gyomor'fájás és gyomorgörcs.

Nem szenved mindazáltal a' kávé érdemcsönkülást, mert gyögyerejét sok betegségekben, legközelebb a' szerregarázdalkodott epekórságban 's mint a' mákonynak ellenmérge sokszorosán hebizonyítja. Hogy pedig tulajdon rendeltetése ellen mindennapi itallá vált, az a' mi rostságunknak, mértékletlenségünknek jele; mert soha sem lett volna ő olly kedvezőzital, ha emésztéstsegítő 's hennünk esiklányos ingert lázító sajátisággal nem bírna. A' visszaéléshől származható károokra nem ügyel az ember mert nem tüstént létesülnek. — A' hajnalölü szép nem legalább jobban kimélhetné magát a' kávétól, fonséges hájai' 's arezró'sái' további virulására ügyelendő, mert a' mocskos sárgás

kép, a' fekete fogak, a' feszes merő bőr az azzali visszaélésnek tanúi.

A' csokoládé táplálékot nyújt ugyan, de a' henn rejtett olaj nagy emésztő erőt kívánván a' gyöngye gyomrot csak terheli. A' hozzáadott fűszerek emésztését segítik, de ha a' vellelés gyakori az edény és idegrendszeret főlöleg ingerlik.

A' barna és zöld théából készült meleg forrázatok a' körülményekhez képest majd gyógyszer gyanánt szolgálnak, majd nyavalyákat eszközlendők. A' ritka 's mindennap használt emésztést sért, fejer folyást okoz, a' havi tisztulást szaporítja, a' látást gyöngíti; a' sürű az idegeket 's edényeket háborgatja, álomtalanságot, vérduzzadást, fejfájást, izzadságot nemz. Helyes udaghan a' csúzos, hurutos bántalmakban hasznos, az elnyomott kigözlögést előhíván.

Hogy a' viznek jeles tulajdoni annál inkább kivilágoľjanak, a' különféle italnemekről emlékezni szükséges vala, — de azért is, hogy az azokali visszaélésből származható veszedelmeket látván, elrettentsük azokat, kik hasuk előtt térdet hajtva, a' Semele gyermekének, eröcsökentő kívánságukat csillapítandóul, áldozni utósó csoppverokig meg nem szunnek.

A' viznek életrendi külső haszna.

A' viznek külső használása a' bőrön vagy azon horítékon történik, melly az egész testet bevonván, azt a' külső befolyások ellen védi, nem csak, hanem életművezetőségünkre is szükséges, mind a' két élet (állati és növényi) foglalatosságiban részesülvén. Ugyan is a' bőr szivóedényekkel ellátva van, mellyek által a' születendőben a' táplálás eszközlődik, késöbben pedig más szükséges anyagok vétetnek-föl a' levegőből vagy a' vízből. Bir a' bőr kigözlő edényekkel, mellyek a' testet terhelő hasztalan és káros anyagokat kiűrtik. A' tapasztalás tanítja, hogy izzadás nélkül is három fontnyit vesz az emberi test a' kigözlés által önsúlyából, ha az edények munkáikban helyt állnak; ellenkező esetben, ha azok t. i. bedugulvák, vagy tehetlenek, a' kiürülendő anyag a' testben települ-meg, 's több módokat lel a' nyavalyák' gerjesztésére. Végre életműve a' bőr a' legkiterjedtebb érzéknek a' tapintásnak, mert egy annak minden pontján csudálatosan elterült idegháló köt össze bennünket a' külvilággal, 's minden benyomást közől az ösmerő tehetséggel.

Kilátszik ezekből 1.) hogy az ennyi rendszerekkel ékes bőr, sok gyógyszernek pitvarául szolgálhat, 2.) hogy az, működésének végbe vitelére nagy ápolást kíván; mit sokszor elmúlasztunk, úgy hogy a' legtöbb nyavalyák a' bőrrel nem gondolásból serkedeznek. A' házi állatokat nagy munkával tisztogatjuk, győződve lévén, hogy külömben nem tenyésznek, p. o. ha a' ló megbetegszik, ennek okát a' hiányos gondviselésben, a' nem rendes vakarásban, úsztatásmellőzésben gyakran keressük, de kevesnek ötlük eszébe, egy önkényt okozott nyavalyát a' bőr elmellőzött csinosítására tolni, pedig melly sokan vannak olyanok, kik arczukon kezeiken kívül testüknek semmi egyéb részét nem mossák, bár a' sok izzadság, por's más e' felék a' fejez ruhának nem változtatása ezerszer vehetnek gátot a' bőr munkáinak. Általában nyakas csúzok, köszvény, idegnyavalyák, résztkórság, különösen bőrkütegek, mint: hőtarjag (Hitzblatter), sémörj, ruh's t. e' f. szokták a' bőr' tisztátalanságát követni. — Szükség tehát a' számos kórságok' elkerülése végett a' bőrt csinosabbá, erősebbe, munkálkodásaira alkalmasbá tenni, mire az öltözetnek gyakori változtatásán kívül fürdőket használunk.

A' meleg vagy hideg fürdők javallatandók e' életrendi haszonra, kétkednek a' tudósok. — A' langyos fürdők (ha csupán a' meleg nagyságát tekintjük) a' bőr szennjét lemosják, működését szendén nógatják, 's a' villáynak elvonására szolgálván a' fönhéjázó érzeki életet csillapítják. A' meleg fürdők a' bőrt szinte gyúladásig iugerlik, melly az egész edényrendszerén elterülvén, ennek nagy izzadság's erőfogyással fölváltandó lázas viszhatását okozza. Bár némi kóroknak hasznukra váljanak is, az egészségeseknek nagyon ártanak, midőn a' bőrt lágyítják, gyöngébbe, érzékenyebbé és olyanná teszik, hogy a' testet, mit bevon, a' lég és hideg inségeitől kevésbé védheti.

Többet érnek életrendi tekintetben a' nem igen hideg vagy hűs (+ 15—20° R.) fürdők. Közönséges mérsékletek ez nyárban a' folyóknak, mellyek általában a' kádfürdők-nél 's mosódásoknál fölebb böcsülendők. A' viznek szünetleni ujúlása, villányos hatalma, a' habok' hompolgése, a' szabad lég, a' természet bámulása, a' minden mozgást megengedő tér, mint meg annyi okok a' folyó vizek magasztalására, 's gyógyerejük emelésére. Illyen mérsékletű viz, főleg, ha még az ember hozzá nincs szokva, és lépcsőnként hág bele, egy majd elenyésző könnyű horzadást gerjeszt;

ha egyszerre bele rohan az ember, a' hidegnek hirteleni, a' kellemes melegnek mindazáltal nem sokára engedő behatását veszi észre, melly a' test mozgása által nevededik. Az ilyen fordó utau jól érezzük magunkat, az izomerő nagyobb, az emésztés könnyebb, az étvágy szembetűnőbb. A' bőrkigőzölgs a' fordés alatt nem csak hogy felbe szakad, de még vizes anyagok is szívódnak be, innen a' fordéskor gyakran vizelleni kell. Ha a' fordés testgyakorlat nélkül történik, a' vérforgás 's a' meleg kifejlés alább hagy, innen a' kádfördőkben kevesebb ideig lehet az ember.

A' fordésre legjobb idő akkor van, midon a' nap nem igen magasán lebeg ugyan, a' vizet még is elegendőleg meghatotta, és így délelőtt 11—12 délután 5—7 óra közt. Hogy tele hassal 's izzadt testtel fordóbe menni veszedelmes, nincs ki ne tudná. Fordés közben mozgassa az ember magát, uszson ha tud, negyedóránál tovább benn ne maradjon, bár itt a' testalkat, vízmérséklet 's a' t. kifogást tehetnek, Fordés után száraz ruhával törölje-meg az ember magát és tegyen csöndes mozdulatokat.

Hasonló vigvázat kívántatik a' kádfördőkkeléi éléskor is; ezekben ne maradjon az ember olly soká, mint a' folyóvizben, különben a' fordés rendes foganati helyett ellenkező jelek fognak mutatkozni.

Hol folyóviz nincs, vagy azt használni nem akarjuk, a' hideg mosódásokhoz folyamoduuk. Ezek kéznél vannak mindenki használhatja, mert semmi előkészületekre nincs szükség, 's bár ollyan sikerrel mint amazok nem művelnek, de hason foganattal bírnak, és a' gyöngök is kiket a' hideg fordó nagyon megrongálna eltűrik. — Kezdje el az ember arezát, nyakát, és kezeit mosni, osztan a' nedves csupasz tenyérrel az alhas, ha szinte részint is; ezután tüstént törölje meg magát, és öltözzék föl. Naponként nyújtja az ember ezen foglalatosságot, mindég nagyobb részét mossa meg testének, levetkezik egészen. mi eddig szükséges nem volt, mellét, hátát, fejét, czombjait, karjait 's a' t megmosandó. E' már nem csupasz kéz, hanem szivacs, gyapot vagy lenből készült darab ruhával történik; mellyek által a' viz nagyobb mennyiségben és hidegebben jut a' testhez; végre átnegy az ember a' megöntésre,

E' végett az ember egy elég tágas faedénybe, dézsába vagy kádba áll, több kanta vizet önt egymás után fejére, úgy hogy az testének minden részeit egyiránt csapintsa. Nem tekintvén a' viz erejében nagy különbséget okozó viz-

mérsékletet, az egyszerre kiöntött nagy mennyiségű víz által amaz kilátszólag emelkedik, 's az illy módon használt öntözések foganatjukra nézve a' hideg fordóktúl nem igen távoznak; ha azokat már darabig használta az ember, az ezekkel éléshez bízást hozzá lehet fogni.

A' hideg mosódások után is azon szabályokra kell figyelni, mellyeket a' fordóknél említünk; tehát hirtelen és gondosan töröljön-meg az ember minden nedves helyet, tüstént oltozzék-fol, mozgassa magát, igen hidegre mindazáltal ne menjen-ki. Legjobb a' mosódást reggel végezni, fél vagy egy óra múlva a' folkelés után, ha t. i. az álom-álati bő kigőzölgés rendes határaiba visszatért; általában a' puha pelyhes ágyban heverők, a' folkelés és mosódás közt nagyobb időközöt töltsenek-el. Mások magokat estve mossák, mások ismét reggel is, estve is. Az esti mosódás legalább nyárban ajánlható, mert a' nagy hőség után csöndes álmot szerez; — ha kik a' mosódás után kimenni, szabad ég alatt de nem szünet nélküli mozgásban dolgozni kénytelenek, télben jobban teszik, ha magokat estve mossák-meg.

Midőn a' hideg víz általános hasznáról szólunk, azt mindenkinek 's minden korban nem javalljuk. Kinék jutna eszébe az ujszülötteket, azon czélból hogy egyszerre megerősödjenek, hideg vízbe mártani, mit némelleyek Rousseau tanácsára cselekedtek? ki öntözné a' vénhédteket, hol a' terményhev naponként fogyván, a' hideg víz a' test részei merevedésével csak az életerő hamarabbi kimerülendést eszközölné?

Kik a' hideg mosódás után hurút, csúz, hasmenés, görcs 's más nyavalyákat kapnának, vagy kik vértorlódással, különösen vérköpési küleménnyel, aranyérrel, az idegek nagy izgékonyosságával vagy erőhiánnyal kuszködnenek, a' langyos fordóktúl lépcsőnként és vigyázva térjenek a' hideg vízzel élésre.

A' víznek életrendi hasznát teljesen meghatározni nagyon bajos, annál inkább, minthogy általános erejét sem vagyunk képesek testünkön világosan kijelelni. — A' bőrnek tisztítása és erősítése, a' kigőzölgés előmozdítása, az érzékiség csillapítása, az edények zsongítása, a' nyedek iramatosb keringése, az emésztés sikerelése hasznai közé számíthatandók. A' bőrkütegek sok nemeinél, a' meghűlés, csúz, fej-, fül-, fogfájási hajlamnál, mirigydaganatoknál, rossz emésztésnél, tartós székrekedésnél, idegkórszunny 's vérpangási keszségnél tehát, a' víz védszer gyanánt méltányoltathatik.

A' viznek gyógyereje.

A' milyen nagy a' viznek életrendi haszna, olly hatóságos annak gyógyereje. Számuk keves azon nyavalyáknak, hol a' viz nem csak megengedhető nem volna, de még gyógyszerként is ne szolgálna. Tudják ezt az állatok, mert saját ösztönüktől unszoltatva keresik a' vizet némi bajaikat elüzendők. A' közelebbi években hozafol például a' budai német ujság egy fájos lábú marhát, melly a' naponkénti tóban állás által vetett véget a' barom orvosoktól sikertelenül gyógyított szenvedelmének. Annál kevesebb bizodalmat helyhetnek az emberek a' hideg vízbe; 's bár ne vetnék-még a' természetnek megböcsüllhetlen ajándékát, bár azzal önjavukra, 's egészségök csorbájának kipótlására élni tudnának!!

A' gyomorba és bélsőbe jutott hideg víz a' bőrt érintő hűs vízhez hason erővel bír; ezért is a' hideg' foganatai előidézhető végett annak mérséklete a' R. o-tól messze ne távozzék, 's mennyisége elegendő legyen. A' hideg foganatai kívül a' viznek szomjoltó 's hígító tulajdonsága az altest életműveinek némelly szerveinél tekintet érdemel.

Egy ital hideg víz eleinte hűsít, 'iváskor könnyű borzadást gerjeszt, az érítés fogy, a' test mérséklete alább száll 's terjedelme kisebbszik 's a' t.; de, főleg ha szomj 's hágyadság voltak jelen-újja szül, — majd a' vesek és külbőr serényebb elkülönzési eszközlendő.

Azon betegségek körül, mellyekben a' viz rendes ital gyanánt ajánlatik, mint a' gyomor 's bélső zsonghijánya (atonia), lázak, hevülések, vértolulás, vérbőség, vérfolyás 's a' t. itt szó nem lehetvén csak a' viz valódi gyógyerejével kérkedő esetek említetnek-meg.

Ide tartozhatnak: 1.) Megtébolvodások, különösen az örültség 's komorkór 2.) Idegnyavalyák, mint rászám-mébkór-ság, kiválólag a' nyavalyatorés, létesítessék ez vértorlás által, vagy az idegek forgékonyságán (erethismus) alapúljon 3.) Vértolulási jelenségek 's az ezek által föltételezett kór-ságok (fejfájás, nehézlehelés, sokpeség, sárga - fekete kór, aranyér 's a' t.) 4) Vérhányás és vérköpés, bár ezeket a' hideg víz ritkán gyógyítja-meg gyökeresen. 5.) Féregkór, mert belféreg (galand) is hajtattak ki általa. 6.) A' bélső hártváii lazaságától függő szokványos hasrekedés, hol a'

hashajtó-szerek a' bajt nagyobbítanak. 7.) Javalják a' hideg vizet az akaratelleni magömlésekben mint csallhatlan szert. *)

A' viz adagját a' betegségek különfélesége határozza; vértolulás 's folyásoknál poharonként, elme-idegnyavalyákban, féregkórban sokkal nagyobb arányban adjuk, a' magömlésekben az említett könyv írója szerint, 5—6 messzelynyi hideg viz déleesti órákon halkonosan elköltetik, 's utána a' test jó darabig mozgattatik.

A' hideg viz gyógyereje a' hőron megöntés, csöpp, borogatás, belövellés, mosás, fördés által fejlődhetik-ki.

A' hideg megöntések foganatját itelendők, a' hideg rögtöni 's a' test gyöngje megrázásával egybekötött hatását kell fontolóra venni; gyorsan, erősen, áthatólag másítják, rázzák, és serkentik ezek a' bőr életét, mi a' bőr kölesönös viszonya 's az idegrendszer által az egész testre elterjed. Az előfogat itt sokkal rövidebb; sem hogy a' hideg megöntéseknek lobellenes erőt lehetne tulajdonítani, de hol az idegélet cselekvőségének ösztönözésével más irányt kíván, azok egyéb szerek által kipótolhatlanok. Az idegrendszer különféle életműveiben megzavart egység helyreállításában, az elkülönzések, kiürítések fölélesztésében, a' lázas mozgások mérséklésében a' hideg öntözések hatékony erejük.

Ezt az orvosok hasznosítani tudták 1.) lázakban mint ideg-poslázban, ragályos hagymázban, a' keleti dögkór 's sárga lázban, mikor ezekhez dühös eszelőség, álmoság, tompaság, a' bőrnek hősege, szárazsága, érdessége mint a' bántott agynak 's idegrendszernek nyilvános jelenségi járúlnak: ellenkező esetben ha t. i. a' hőr nedves, a' borzadás gyakori, a' láz enyhült, tetőpontjátúl távozott, nem csak hogy nem használnak, de a' legkárosb következmeket vonják magok után; **) horküteges lázakban, ha ezek rendes alakjoktúl eltávoznak. 2.) gváladásokban, különösen agylobban, legyen ez bár a' kérekre szorítva, vagy magát az agy állományát foglalja-el, legyen ez az erőfölosleges első vagy erőhiányos második időszakban, az előre hocsátott véeresztés után. Még nagyobb sikerrel használt Harder hideg megöntéseket a' hártvás torokgyikban, midön ez erőhija-

*) Legújabb fölfödözés mint lehessen csupán az édes kútviz által az onfertoztetés következésait, az akarat ellen valo éjeli magömléseket 's a' t. megorvosolni. A' hatodik megjobbított eredeti német kiadás szerint. Pesten 1854.

**) Currie Über die Wirkung des kalten und warmen Wassers, als Heilmittels im Typhus. A. d. Engl. v. Michaelis. Leipz. 1801.

nyos állapotra jutását fülő tünetekkel, mint: elnyomott köhögéssel, hörgéssel, öntudat elveszéssel, arczhaloványsággal, testhidegséggel, alig érezhető számlálhatlan érveréssel küszködött; hason fogauattal követé ő ezen módot a' nyavalya előbbi szakáiban 3.) a' gyermekek forró agyvizkórja első szakában a' hideg megöntések bathatóságát mindenek dicsérik. Portenschlag és Formey azokat a' betegség lefolyta alatt mindenkor hasznosnak találták; ennek mások ellenmondanak (Parent, Martinet) 4. az elnye 's idegrendszer forgekony szinte mint tompa bélyegű bántalmaiban, kivárlólag az örültség 's komorkóiban, véres gutaütésben, görcsökben; — elenk bizonyosága ennek a' görcskinozta ilju, kit kórági intézetünkben a' hideg megöntések néhány nap alatt lábba állítottak 5.) végre a' mákonymérgezőttek a' hideg megöntésektől segélyt várnak.

A' beteg ezeknek alkalmazásakor üres kádba áll, vagy lábszékre ül, ha éppen nem ülhetve szalmazsákon hasra febbetik; a' viz fejére kantánként öntetik, ugy hogy az egész testen főleg gerinczén folyjon le; az öntözés után a' test kissé száraz ruhával dörgöltetik, betakartatik 's a' beteg ágyba helyeztetik; a' megöntéseknek ismételése 's tartóságága a' betegség nagyságától, serényebb vagy tunyább lefolyásától függvén.

Cesareti az elnebetegeknek véletlen megöntését vagy vízbe lökését javalja.

Az esőfördők hol a' viz szitán vagy rostán át záporlag hull a' betegre, hasonlók a' csöppfördökhöz, mert itt is a' részeknek bizonyos magosságúli vizesés által munkált meg-rázódása foglal főhelyet.

Az onló és csöppfördők, a' viz egyes részekhöz csapódása által erőműves megrázást eszközölenek; ez a' hideg előfogantját kilátszólag gyámítja, a' mennyiben minden életmunkásságot kisebb körbe szorítani törekszik; egyszersmind melyebbre harapózik a' bőr alatti életműveket szint olly erősen érintvén, miut amazt. Ez és az utófogatnak szembetünöbbsége által különböznek ezek a' hideg megöntésektől, mellyekkel leginkább megegyeznek.

Az illyen fördők használása csak nem olly esetekre szorítottatik, hol a' helybeli szenv ellen a' terinészet gyógyerejét lázítani kell, például: idegfájdalmak, szelhűdések, görcsök, tagreszketeg, örültség, nehézkor, dermenet (Starrkrampf), tartós fejfájások, idült daganatok, átizzadások, kóráttetelek, makacs mirigydaganatok, köszvénygümök 's zsugorodások, idült zsonghijányos csúz 's a' t.

Nem voltak az omlófördők 's hideg megmentések az epe-kórság legádázb nemében sem foganatlan sikerűek, mert az álhalálos epekorok közül létöknek visszaszerezett leg-többen a' hideg víznek köszönhetik. *)

Az özönfördökhöz elegendő nagyságú fűcskendőt választunk, melly a' vizet különféle vastagságú sugárban a' beteg részre lődözi; a' csöppfördökhöz kis nyílású 's a' vizet csöp-penként ejtő töltéért veszünk. Hogy ezek meddig tartsanak mikor ismételtessenek 's a' t. a' főlebb mondottakra figyelünk.

A' hideg horogatóások az előfogatot valamelly körülá-tolt egyes részben szűlik és föntartják, nem csak a' külbört, hanem az alathelyezett részeket is hasonlólag érdeklik.

Alkalmazzuk ezeket 1.) a' fejre, ha elázás vagy nél-küli vértolulásnak jeleit mutatja, így: ideglázban, örült-ségben, agylobban, a' koponya sérelmeiben, napszúrásban, forró agyvízkórban, véres gutaütésben, orrvérzésben, fej 's arczfájdalomban 's a' t. 2.) a' mellre; vértolulás 's in-nen eredhető különféle esetekben, az edényfalak zsongcsüg-gedése által föltételezett vérköpésben, szív 's ütérdagban, a' szív fektelen cselekvőségében 's a' t. korántsem a' mellé-letművek lobjában. 3.) vérhányásban, méhvérzésben, a' nyílt aranyér rendszegő árjában, hásszelpöffedésben, lobindú-latú belokadásban, kiszorult sérvekben a' has hideg páro-lasival a' fenyegető vést elhárítjuk. Végre 5.) egyéb külré-szek lobjaiban (zúzásoknál, sebeknél, égéseknél) a' genye-dés akadályozására; út véreldagnál a' vér hegedékenysége vagy az edényfalak zsongja öregbítésére használjuk.

A' hideg horogatóásokat a' körtünetek szüntéig szaka-datlanul kell a' sinlő részre rakni, 's annál gyakrabban újít-tani, minél sebesebb ott a' melegsereglése; azoknak félre-téte után a' rész hűsen tartassék, hogy az utófogat szem-be ne tünjék.

Részint vérozonók csillapítására, részint zsongöregbítő szer gyanánt a' húgycsöbe, méhhüvelybe, 's végelbe hi-deg vizet lövellettek. Weikard és Girtanner a' húgycső ta-konyárjában sikerrel használták; mindazáltal a' szívár (pro-fluvium) nem gátolható hirteleni elnyomása veszedelmes következmű lehetvén, az illy merészlettűl óvjuk magun-kat. Vérzések elállítása végettű belöveltésekre keményvedé-sék, kökemek (scirrho), pofetegek (polypi), lobok 's ezek-

*) Haspel die Behandlung der asia tischen Cholera dur Anwendung der Kalte. Berlin 1832.

nek származékjai következtek. A' hideg allovetek még is az orsóférges kiűzésében, a' méhgörcsroham (insultus hystericus) rovidításában, a' szokványos hasrekedés elhárításában *) sokszor győzedelmeskedtek.

A' helybeli szenvedek ellen, hol a' hideg fordók hatását a' beteg nem bírná, hideg mosódásokat fordítunk, jelsül: a' nemző részek önfertőzéstől izgekonytsága lealázására, a' mellnek tudónyavalyák — a' részeknek zúzások, bennülások, görcsök, fekélyek utáni erősítésére 's a' t. Hogy ezen célhoz juthassunk, a' hideg hatása kurta legyen, 's mielőtt a' víz párologni kezdene, a' bőr szárazon letorollessék, dörzsöllessék, hogy az utófoganat illendőleg bekovertkezzék.

Ha a' lázhév mérséklésére nem nagy fokú hideg kívánatik, 's annak a' bőrt kell főleg érintenie, hideg mosódásokat helyesen alkalmazunk.

A' R. + 12°-án alóli hideg fordóknek erejük hősi. A' halkonos belépéskor az előfoganat borzadással kezdődik, a' bőr, kékül, göresösen összehúzódik, fogekonytsága tompul, melege alább száll, elkülönzése kevesedik; a' hügy ellenben szaporodik, az üterek rostulnek, a' rostok zsugjánő, az idegvégék telhetsége lankad, a' vér befelé toklú 's a' t. ezeknek az egész életművegre elterjedtével minden ideg és edénymunkásság szünni kezd, végre egészen is megszűnend (álhalál).

A' meleg visszatérése, az edény 's idegműködés emelkedése, a' külbőr vörösödése által nyilvánlandó utófoganat erőteliekben már a' fordós alatt jelenkezhethet, ha ez 5—10 perczig tartott; gyöngékben a' fordó elhagyásával mutatkozik, 's még akkor is gyámolást vár. Ha a' fordós az utófoganat képezése után is folytattatik, amaz elenyészik, ujjolag az előfoganat állbe, melly most annál erősb, mennél alantabbi a' víz mérséklete.

A' kettőből alkotott 's a' bőrre kiválólag ható egész foganat a' fordók húzomoshideigi használása után külekezik; a' bőrről a' többi testre kihatóván az idegek külbenvomások iránti fogekonytságát, ingerlékenységet fekezi, az életműves anyagot sűríti, keményebb, összefüggőbb alakot képez, az életműves viszhatások erejét 's tartosságát neveli, kiténő műveletjeket korlatozza, a' vér duzzadását akadályozza, inkább az edényfalak ellenállását tartósítja; röviden a' hideg fordó erősít.

*) Berliner medicinishe Central-Zeitung. 1851. 1. März.

A' hideg fürdők egész foganatja által föltételezett gyógyerőt, azoknak hősi hatásuk mia' rendszeren a' gyógyulatok befejezésére vagy előgátlólag alkalmazzuk 1.) a' részek ingékony-fogékonyssággal csatlakozott petyhüdségénél: szokványos csúz-görcehajlammál, idült ideggyöngeségénél, méh-ráztókórságnál, hátsorvnál 's a' t. 2.) szokványos lázaságnál 's zsonghijánynál: olvasztó verítéknél, fejerfolyásnál, iszamoknál (prolapsus) 's a' t. 3.) a' visszapótló munkásság helybeli erőtlenségénél: nehéz és fájdalmas havi tisztulásnál, magzatletéleti hajlammál 's a' t. 4.) szabálytalan vérkeringésnél: vértolulás- duzzadás- folyási hajlamatnál 5.) fagyottaknál.

El kell pedig a' hideg fürdőket kerülni a' csecsemő-öregkorban, nagy erőtlenség 's ingerlékenységben, havi tisztulás-terhességkor, belső ütérdaagokban, vagy a' belső életművek vértorlódásában.

A' hideg fürdők használásakor a' főlebb előadott 's szemügybe vett szabályok mellett a' vérkeringési életművek 's az indulatok feken tartassanak, a' test hemártása lassanként történjek, a' fürdés 5—10 perczig tartson, utána a' test mozgattassék, 's az utófoganat eszközlésre ébresztő bevítő italok vétessenek. Továbbá minden a' bőrt, belcsőt, lelket háborító befolyások eltávoztattassanak, 's az ilyenkor erős emésztésnek alkalmazott élelemrend által elég-tétessek.

Hideg fél- kéz- lábfürdőket is ajánlanak némelly betegségek ellen, de részint hogy hatásuk nagyon korlátolt, részint hogy a' vért a' felső életművekre hajtják, többször károsok, mint jótékonyok 's csak a' végtagok helybeli szenvedésénél célirányosan használhatók.

T h e s e s.

1. Corpora simplicia non dantur.
 2. Metallorum in nobilia et ignobilia divisio oxydabilitati innixa vapulat.
 3. Periodus dentitionis multorum malorum ferax.
 4. Mucus non e solis glandulis muciparis stillat.
 5. Stimuli naturales artificialibus praeponi debent.
 6. Diagnos morborum infantilium aequae ac animalium difficilis.
 7. Nevrosium in sexu femineo frequentia non est miranda.
 8. Hydrophobia a vesania essentialiter differt.
 9. Spasmi et negativae originis admittendi.
 10. Febris fermentationi non inique comparatur.
 11. Periodica febrilium invasionum ratio in momento disponente quaerenda.
-